

Exam. Code : 214801

Subject Code : 5754

M.A. Music (Instrumental) 1st Semester

THEORETICAL SURVEY OF INDIAN MUSIC

Paper-I

Time Allowed—3 Hours] [Maximum Marks—100

Note :— Attempt any **five** questions. All questions carry equal (20) marks. First question having 20 objective type questions, is compulsory.

1. (i) What is Jamjama ?
- (ii) What is Jhalla ?
- (iii) What is Ghana Vadya ?
- (iv) What is Jaffarkhani ?
- (v) What is Ferozkhani ?
- (vi) What is Adhav-Darshak Swar ?
- (vii) What is Sushir Vadya ?
- (viii) What is Soot ?
- (ix) What is Tat Vadya ?

- (x) What is Nada ?
- (xi) What is Swar ?
- (xii) What is Vrind-Vadan ?
- (xiii) What is Jod Alaap ?
- (xiv) What is Tantrakaari ?
- (xv) What is Gayaki Ang ?
- (xvi) Define Fine Art in one sentence.
- (xvii) What is Folk Music ?
- (xviii) What is Jawa ?
- (xix) What is Dakshini Sangeet ?
- (xx) What is Tirobhav ? 20
2. Illustrate Avirbhav – Tirobhav with examples from the ragas of your syllabus. 20
3. What do you know about the importance of Sur-Samvad in Sitar tuning ? 20
4. What is Sahayak Nada ? Give the details of Sahayak Nada emerging from Mander Pancham. 20
5. What do you know about classification of music instruments of Hindustani music tradition ? 20

6. Illustrate the comparison the Bhatkhande and Vishnu Digamber notation system with special reference to ornamentation of Swaras. 20
7. What is the importance of Indian music instruments in Classical Dance presentation ? 20
8. How Music and Human Psychology are related to each other ? 20

(Punjabi Version)

ਨੋਟ : ਕੋਈ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅੰਕ ਸਮਾਨ (20) ਹਨ। ਪਹਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ 20 ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ, ਜੋ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ।

1. (i) ਜਮਜਮਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- (ii) ਝਾਲਾ ਕੀ ਹੈ ?
- (iii) ਘਣ ਵਾਦਯ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- (iv) ਜਫਰਖਾਨੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?
- (v) ਫਿਰੋਜ਼ਖਾਨੀ ਕੀ ਹੈ ?
- (vi) ਅਦਵ-ਦਰਸ਼ਕ ਸੁਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?
- (vii) ਸੁਸ਼ਿਰ ਵਾਦਯ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

- (viii) ਸੂਤ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?
 - (ix) ਤੱਤ ਵਾਦਯ ਕਿਹੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?
 - (x) ਨਾਦ ਕੀ ਹੈ ?
 - (xi) ਸੁਰ ਕੀ ਹੈ ?
 - (xii) ਵਰਿੰਦ-ਵਾਦਨ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?
 - (xiii) ਜੋੜ ਆਲਾਪ ਕੀ ਹੈ ?
 - (xiv) ਤੰਤ੍ਰਕਾਰੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?
 - (xv) ਗਾਇਕੀ ਅੰਗ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
 - (xvi) ਇਕ ਸਤਰ ਵਿੱਚ ਫਾਈਨ ਆਰਟ ਦੀ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਾ ਦਿਉ।
 - (xvii) ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
 - (xviii) ਜਵਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?
 - (xix) ਦਖਣੀ ਸੰਗੀਤ ਕੀ ਹੈ ?
 - (xx) ਤਿਰੋਭਾਵ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? 20
2. ਆਪਣੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਰਾਗਾਂ 'ਚੋਂ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਅਭਿਰਭਾਵ-ਤਿਰੋਭਾਵ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ। 20
 3. ਸਿਤਾਰ ਦੀ ਟਿਊਨਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸੁਰ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 20
 4. ਸਹਾਇਕ ਨਾਦ ਕੀ ਹਨ ? ਮੰਦਰ ਪੰਚਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਹਾਇਕ ਨਾਦਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 20

5. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਾਜ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ। 20
6. ਸੁਰ ਅਲੰਕਾਰਣ ਲਈ ਭਾਤਖੰਡੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਣੂ ਦਿਗੰਬਰ ਪਲਸਕਰ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਸੁਰਲਿਪੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ? ਤੁਲਣਾਤਮਿਕ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 20
7. ਨ੍ਰਿਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ? 20
8. ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ? 20

(Hindi Version)

ਨੋਟ :— ਕੋਈ ਪਾੰਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਸਭੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅੰਕ ਸਮਾਨ (20) ਹੈ। ਪਹਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 20 ਵਸਤੂਨਿਯਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਨਿਵਾਰਯ ਹਨ।

1. (i) ਜਮਜਸਾ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (ii) ਝਾਲਾ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (iii) ਧਨ ਵਾਦਯ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (iv) ਜਫ਼ਰਖਾਨੀ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (v) ਫਿਰੋਜ਼ਖਾਨੀ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (vi) ਅਥਵਦਰਸ਼ਕ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (vii) ਸੁਝੀਰ ਵਾਦਯ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (viii) ਸੂਤ ਕਯਾ ਹੈ ?

- (ix) तत वाद्य क्या है ?
- (x) नाद क्या है ?
- (xi) स्वर क्या है ?
- (xii) वृन्द-वादन क्या है ?
- (xiii) जोड़ आलाप क्या है ?
- (xiv) तंत्रकारी क्या है ?
- (xv) गायकी अंग क्या है ?
- (xvi) एक वाक्य में ललित कला को परिभाषित करें।
- (xvii) लोक संगीत क्या है ?
- (xviii) जवा क्या है ?
- (xix) दक्षिणी संगीत क्या है ?
- (xx) तिरोभाव क्या है ? 20
2. अपने पाठ्यक्रम के रागों में से उदाहरण के साथ, अर्विभाव – तिरोभाव को स्पष्ट करें। 20
3. सितार ट्यूनिंग में सुर-संवाद के महत्व के बारे में आप क्या जानते हैं ? 20
4. सहायक नाद क्या है ? मंदर पंचम से उदय हो रहे सहायक नाद का विवरण दो। 20

5. हिंदुस्तानी संगीत परंपराओं के संगीत वादों के वर्गीकरण के बारे में आप क्या जानते हैं ? 20
6. स्वरों के अलंकरण के विशेष संदर्भ के साथ भातखंडे और विष्णु दिगंबर संकेतन प्रणाली की तुलना स्पष्ट करें। 20
7. शास्त्रीय नृत्य प्रस्तुति में भारतीय संगीत के उपकरणों का क्या महत्व है ? 20
8. संगीत और मानव मनोविज्ञान एक दूसरे से कैसे संबंधित हैं ? 20

Exam. Code : 214801

Subject Code : 5755

M.A. Music (Instrumental) Ist Semester

HISTORICAL STUDY OF INDIAN MUSIC

Paper—II

Time Allowed—3 Hours] [Maximum Marks—100

Note :— Attempt any **five** questions. All questions carry equal **(20)** marks. First question having **20** objective type questions, is compulsory.

1. (i) What is difference between Vichitra Veena and Rudra Veena ?
- (ii) What is Gharana of Pandit Ravi Shankar ?
- (iii) Name any three premier educational institutions working for classical music promotion.
- (iv) What is Jaffarkhani ?
- (v) Difference between Jaffarkhani and Ferozkhani ?
- (vi) What is the relevance of Adhav-Darshak Swar in Hindustani Classical Music ?
- (vii) What is importance of Sandhi-prakash in Hindustani Classical Music ?
- (viii) Name the awards conferred on Ustad Mushtaq Ali Khan.

- (ix) Name any two instruments of Gurmat Sangeet tradition.
 - (x) Name any two percussion instruments of Punjabi folk tradition.
 - (xi) What is Vrind-Vadan ?
 - (xii) Name the books written by Acharya Brihaspati.
 - (xiii) Name the Grantha written by Shrinivas.
 - (xiv) What is Shruti Swar Sathapna ?
 - (xv) What is Folk music ?
 - (xvi) Who invented Sitar ?
 - (xvii) What is Jawa ?
 - (xviii) Name Gharanas of Sitar.
 - (xix) What is Ekal Vadan ?
 - (xx) Name any two eminent Sitar players of present. 20
2. What do you know about origin and development of Santoor, with special reference to Hindustani classical music tradition ? 20
 3. Evaluate the contribution of Dr. Lalmani Mishra in the field of music. 20
 4. What is importance and relevance of Varind-vadan in Hindustani Classical Music Tradition ? 20
 5. Discuss the merits and demerits of Gharanas, in the present context of Indian society. 20

6. What do you know about folk music tradition of Punjab ? 20
7. Discuss Shruti Swar Sathapna by Pandit SriNivas. 20
8. What is the relevance of Time Theory of Hindustani Music ? 20

(Punjabi Version)

ਨੋਟ : ਕੋਈ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ (20) ਅੰਕ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ 20 ਵਸਤੂਨਿਸ਼ਠ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ, ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ।

1. (i) ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਵੀਣਾ ਅਤੇ ਰੁਦ੍ਰ ਵੀਣਾ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ?
- (ii) ਪੰਡਤ ਰਵੀਸ਼ੰਕਰ ਕਿਸ ਘਰਾਣੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ ?
- (iii) ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਕਾਰਜਰਤ ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- (iv) ਜ਼ਫਰਖ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- (v) ਜ਼ਫਰਖ਼ਾਨੀ ਅਤੇ ਫਿਰੋਜ਼ਖ਼ਾਨੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ?
- (vi) ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਅਧਵ-ਦਰਸ਼ਕ ਸੁਰ ਦੀ ਕੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਹੈ ?
- (vii) ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸੰਧੀ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ?
- (viii) ਉਸਤਾਦ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਅਲੀ ਖਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਐਵਾਰਡਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ।
- (ix) ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਕੋਈ ਦੋ ਸਾਜਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।

- (x) ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਕੋਈ ਦੋ ਤਾਲ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- (xi) ਵਰਿੰਦ-ਵਾਦਨ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- (xii) ਅਚਾਰਯ ਬ੍ਰਹਿਸਪਤੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- (xiii) ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- (xiv) ਸ਼ਰੁਤੀ-ਸੁਰ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- (xv) ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?
- (xvi) ਸਿਤਾਰ ਦੇ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰਕ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ?
- (xvii) ਜਵਾ (Jawa) ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?
- (xviii) ਸਿਤਾਰ ਦੇ ਘਰਾਨਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- (xix) ਏਕਲ ਵਾਦਨ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- (xx) ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੋਈ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿਤਾਰ ਵਾਦਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ। 20
2. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੰਤੂਰ ਸਾਜ਼ ਦੇ ਉਦਗਮ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਾਥਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ। 20
3. ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਲਾਲਮਣੀ ਮਿਸ਼ਰਾ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 20
4. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿੰਦ-ਵਾਦਨ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 20

5. ਵਰਤਮਾਨ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਘਰਾਨੇਦਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ। 20
6. ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ? 20
7. ਪੰਡਤ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸ ਵਲੋਂ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਸ਼ਰੁਤੀ-ਸੁਰ ਸਥਾਪਨਾ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ? 20
8. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਮੇਂ-ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ? 20

(Hindi Version)

ਨੋਟ :— ਕੋਈ ਪਾੰਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਸਮਾਨ (20) ਅੰਕ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੇਂ 20 ਵਸਤੁਨਿਛ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈਂ, ਜੋ ਕਿ ਅਨਿਵਾਰਯ ਹੈ।

1. (i) ਵਿਚਿਤਰ ਵੀਣਾ ਔਰ ਰੂਫ਼ ਵੀਣਾ ਕੇ ਬੀਚ ਅੰਤਰ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (ii) ਪੰਡਿਤ ਰਵਿ ਸ਼ੰਕਰ ਕਾ ਘਰਾਨਾ ਕੌਨਸਾ ਹੈ ?
- (iii) ਸ਼ਾਸਤਰੀਯ ਸੰਗੀਤ ਕੀ ਬਢੋਤਰੀ ਕੇ ਲਿਏ ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਕਿਸੀ ਭੀ ਟੀਨ ਪ੍ਰਮੁਖ਼ ਸ਼ੈਲਿਕ ਸੰਸਥਾਨੋਂ ਕਾ ਨਾਮ ਦੇਂ।
- (iv) ਜ਼ਫਰਖ਼ਾਨੀ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (v) ਜ਼ਫਰਖ਼ਾਨੀ ਔਰ ਫਿਰੋਜ਼ਖ਼ਾਨੀ ਕੇ ਬੀਚ ਅੰਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੇਂ।
- (vi) ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀਯ ਸੰਗੀਤ ਮੇਂ ਅਥਵਦਰਸ਼ਕ ਸੁਰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ ਕਯਾ ਹੈ ?
- (vii) ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀਯ ਸੰਗੀਤ ਮੇਂ ਸੰਧਿ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਾ ਕਯਾ ਸਹਤਵ ਹੈ ?

- (viii) उस्ताद मुश्ताक अली खान को दिए गए पुरस्कारों का नाम लिखें।
- (ix) गुरुमत संगीत परंपरा के किसी भी दो वाद्यों का नाम लिखें।
- (x) पंजाबी लोक परंपरा के किसी भी दो परक्यूशन वाद्यों का नाम लिखें।
- (xi) वृन्द-वादन क्या है ?
- (xii) आचार्य बृहस्पति द्वारा लिखी गई पुस्तकों का नाम लिखें।
- (xiii) श्रीनिवास द्वारा लिखित ग्रंथ का नाम लिखें।
- (xiv) श्रुति-स्वर स्थापना क्या है ?
- (xv) लोक-संगीत क्या है ?
- (xvi) सितार का आविष्कार किसने किया ?
- (xvii) जवा (Jawa) क्या है ?
- (xviii) सितार के घरानों का नाम लिखें।
- (xix) एकल वादन क्या है ?
- (xx) वर्तमान के किसी भी दो प्रसिद्ध सितार वादकों का नाम दें। 20
2. हिन्दुस्तानी शास्त्रीय संगीत परंपरा के विशेष संदर्भ के साथ, संतूर की उत्पत्ति और विकास के बारे में आप क्या जानते हैं ? 20
3. संगीत के क्षेत्र में डॉ. लालमणि मिश्रा के योगदान का मूल्यांकन करें। 20

4. हिन्दुस्तानी शास्त्रीय संगीत परंपरा में वरिंद-वादन का महत्व और प्रासंगिकता क्या है ? 20
5. भारतीय समाज के वर्तमान संदर्भ में घरानों के गुण और दोषों पर चर्चा करें। 20
6. पंजाब की लोक-संगीत परंपरा के बारे में आप क्या जानते हैं ? 20
7. पंडित श्रीनिवास द्वारा श्रुति-स्वर स्थापना की चर्चा करें। 20
8. हिन्दुस्तानी संगीत के समय सिद्धांत की प्रासंगिकता क्या है ? 20